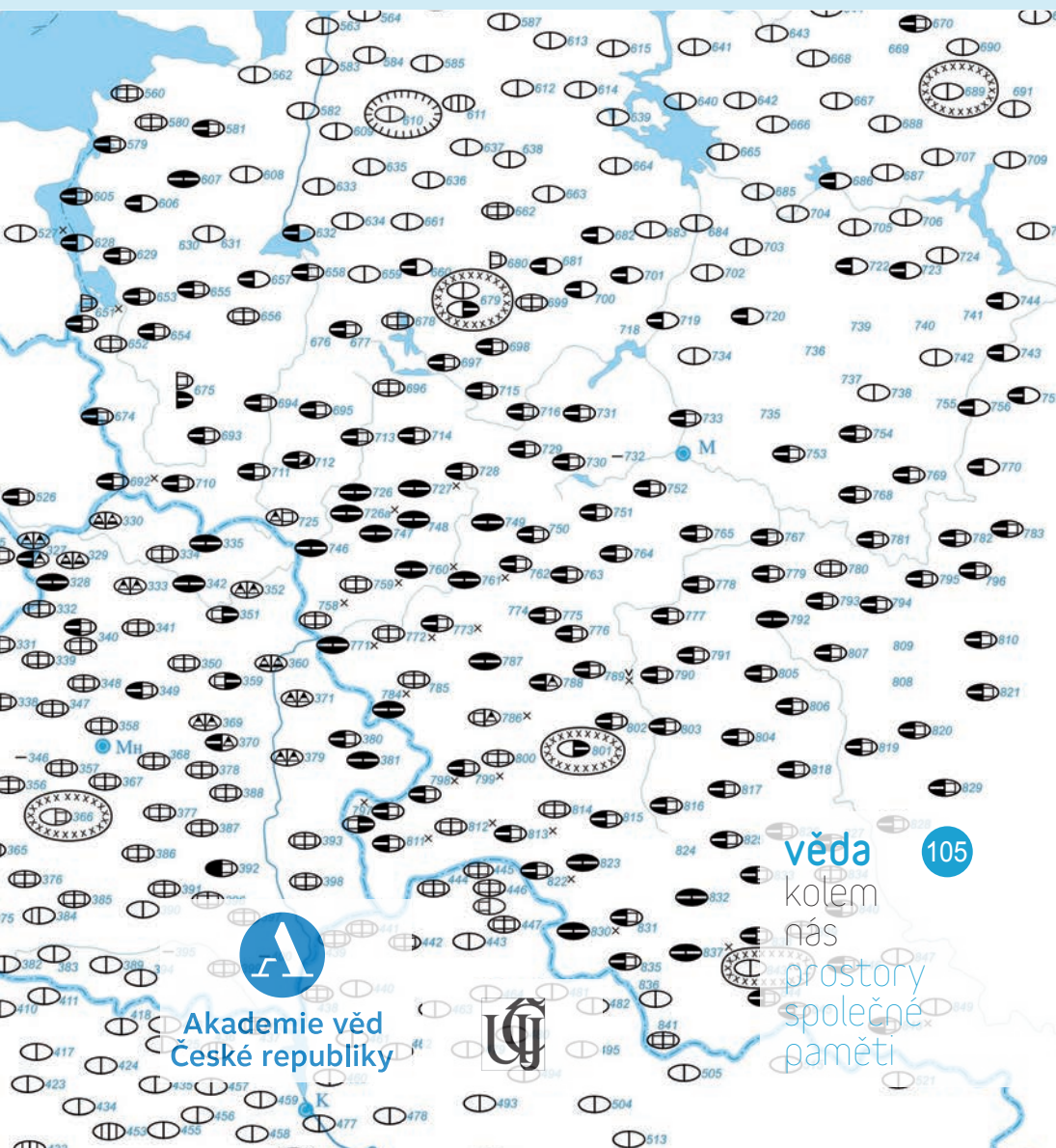

Slovanský jazykový atlas

Akademie věd
České republiky

věda
kolem
nás
prostory
společné
paměti

105

Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Dialektologické oddělení ÚJČ je jediným akademickým pracovištěm v České republice, které se systematicky zabývá zkoumáním nespisovných útvarů českého národního jazyka. Vedle problematiky tradičních teritoriálních dialektů a formování interdialektů zkoumá zvláštnosti běžné mluvy, a to i v oblastech s různou mírou migrace obyvatelstva, tj. ve městech a v pohraničních oblastech.

KONTAKTY

Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

<http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/dialektologicke-oddeleni>

e-mail: dialekt@ujc.cas.cz

Mezinárodní spolupráce

Dialektologové se významnou měrou zapojují do nadnárodních atlasových projektů (*Evropský jazykový atlas – Atlas linguarum Europae; Slovanský jazykový atlas – Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*), které zobrazují nářeční diferenciace zkoumaných území, přispívají k novým pohledům na společné i rozdílné rysy sledovaných jazyků a přinášejí cenná svědectví a nové poznatky o historii i současnosti materiální a duchovní kultury. Jedná se o mimořádná díla, mající význam nejen pro jazykovědu, ale i pro řadu dalších disciplín. Informace o těchto projektech jsou uvedeny na internetových stránkách dialektologického oddělení (viz <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/dialektologicke-oddeleni/evropsky-jazykovy-atlas.html>; <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/dialektologicke-oddeleni/slovansky-jazykovy-atlas.html>).

Zásadním dílem v slovanské areálové lingvistice je *Slovanský jazykový atlas*, dále *SJA*. V jazykovědné slavistice je znám pod zkratkou *OLA* podle originálního názvu v ruštině *Обščeslavjanskij lingvističeskij atlas*.

Co je jazykový atlas?

Jazykový atlas je soubor map znázorňujících územní diferenciaci vybraných jevů z kterékoliv jazykové roviny. Může mapovat situaci jednoho národního jazyka (*Český jazykový atlas*) nebo jen jeho části, anebo širší oblast vymezenou geograficky (*Karpatský jazykový atlas*) či genetickou příbuzností jazyků (*Slovanský jazykový atlas*).

Co je Slovanský jazykový atlas?

Slovanský jazykový atlas je jedním z nejvýznamnějších projektů slovanské jazykovědy, který jazykovězeměpisnou metodou zpracovává výsledky rozsáhlého nářečního výzkumu. Objektem výzkumu *SJA* je rodina příbuzných slovanských jazyků jako celek, slovanské jazyky se nezkoumají jednotlivě. Zatímco jednotlivé národní atlasy zaznamenávají nářeční rozdíly v rámci konkrétního jazyka, v *SJA* jsou mapovány rozdíly v rámci celé slovanské jazykové rodiny, tedy jevy relevantní z celoslovanského hlediska.

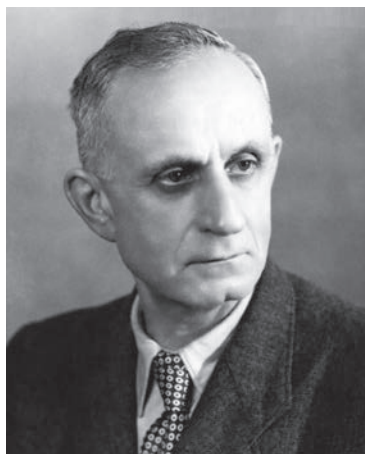
Počátky Slovanského jazykového atlasu

Myšlenka celoslovanského atlasu byla nastolena na 1. mezinárodním sjezdu slavistů, konaném v r. 1929 v Praze. Hospodářská krize ve třicátých letech minulého století, nástup nacismu k moci, druhá světová válka a změny po ní následující však její realizaci znemožnily. Ideou vytvořit jazykový atlas zahrnující všechny slovanské jazyky se začali lingvisté opět zabývat až po r. 1956, kdy byl na setkání slavistů v Bělehradě zřízen

B. Havránek (1893–1978)

F. Trávníček (1888–1961)

Mezinárodní komitét slavistů. Na 4. mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě v r. 1958 byl konkretizován způsob komplexního zpracování nářečí jednotlivých slovanských jazyků. Bylo zde předneseno několik referátů a představeno dvacet pokusných map, které ukázaly realnost uplatnění jazykovězeměpisné metody při zkoumání dialektů celé slovanské jazykové skupiny. Bezprostředně poté došlo k ustavení iniciativní skupiny pod vedením R. I. Avanesova, jejímž úkolem bylo učinit nezbytné kroky k zajištění realizace *Slovanského jazykového atlasu*. Za Československo se členy této skupiny stali B. Havránek, F. Trávníček, J. Bělič, E. Paulíny a J. Štolc.

Na základě rozhodnutí interpretovat výsledky celoslovanského výzkumu jazykovězeměpisnou metodou byla v r. 1961 iniciativní skupina transformována v Mezinárodní komisi *Slovanského jazykového atlasu* při Mezinárodním komitétu slavistů, jejímiž členy se stali přední slavisté ze zemí účastnicích se projektu. Její definitivní podoba se zformovala v r. 1963. Mezinárodní komise řídí práci na *SJA* nejen organizačně, ale především určuje koncepci díla. Dále byly v rámci účastnických států, kterých bylo podle tehdejšího administrativního a politického členění šest (Československo, NDR, Polsko, SSSR, Jugoslávie a Bulharsko), postupně vytvořeny tzv. národní komise.

Pracovní kolektiv *SJA* v r. 2019

Sběr nářečního materiálu pro SJA

Mezinárodní komise vypracovala původně síť 853 výzkumných lokalit (obcí) od Jaderského moře po Ural, přičemž byly do projektu zahrnuty i slovanské lokality administrativně začleněné do státních útvarů s majoritním neslovanským obyvatelstvem. Průměrná hustota bodové sítě byla stanovena 1 výzkumný bod / 3600 km², což znamená, že jednotlivé lokality měly být od sebe vzdáleny v průměru 60 km. S ohledem na jazykové i mimojazykové skutečnosti se však seznam postupem času ještě měnil a upravoval. Po definitivním schválení výzkumnou síť tvoří 830 bodů. Bodová síť SJA pokrývá celé slovanské jazykové území v Evropě, s výzkumem asijské části Ruska se v projektu v podstatě od začátku nepočítalo.

Do jihoslovanského areálu patří slovinská nářečí (18 lokalit + 3 na území Itálie, 3 na území Rakouska, 1 na území Maďarska), chorvatská nářečí (26 lokalit + 3 na území Rakouska, 3 na území Maďarska, 1 na území Itálie), nářečí Bosny a Hercegoviny (13 lokalit), srbská a černohorská nářečí (28 lokalit + 2 na území Rumunska, 1 na území Maďarska), makedonská nářečí (15 lokalit + 1 na území Albánie, 8 na území Řecka) a bulharská nářečí (33 lokalit + 3 na území Řecka, 1 na území Turecka). Záposlovanský areál tvoří česká nářečí (33 lokalit), slovenská nářečí (26 lokalit + 3 na území Maďarska), lužickosrbská nářečí (4 lokality na území Německa) a polská nářečí (89 lokalit). Východoslovanskou skupinu tvoří běloruská nářečí (71 lokalit), ukrajinská nářečí (121 lokalit + 4 na území Ruska, 3 na území Běloruska, 3 na území Moldavska, 1 na území Rumunska), ruská nářečí (306 lokalit + 1 na území Litvy, 1 na území Lotyšska, 1 na území Estonska). Soupis všech zkoumaných lokalit je otištěn v každém atlasovém svazku a lze ho též najít na internetových stránkách projektu SJA, kde je dokonce možné zobrazit přesné umístění jednotlivých lokalit na mapě (<http://www.slavatlas.org/puncts.html>).

Na setkání iniciativní skupiny ve Varšavě v r. 1959 vznikla myšlenka vypracovat zkušební dotazník pro sběr materiálu. Byl odsouhlasen na pražském zasedání v r. 1961 a posléze byl publikován v časopise *Voprosy jazykoznanija* (1963, 1, s. 67–74) s úvodním komentářem J. Běliče. Závěry ze sběru materiálu podle zkušebního dotazníku (výzkum byl proveden ve vybraných 42 lokalitách) publikoval S. Utěšený ve sborníku *Matěrialy i issledovaniya* (Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования, 1965, s. 98–108).

Na zasedání v r. 1964 v Moskvě byla schválena definitivní podoba *Dotazníku SJA*. Obsahoval 3454 otázek zaměřených na zkoumání jevů z oblasti hláskosloví, tvarosloví, lexika, slovtvorby, sémantiky, prozodie a syntaxe (*Вопросник ОЛА*, Moskva 1965). Terénní výzkum pro potřeby SJA probíhal od r. 1965. Vyplňování *Dotazníku* bylo velmi náročné a komplikované. Při sběru materiálu měly explorátorům pomoci dvě publikace: *Instrukce k Dotazníku SJA* (Инструкция к Вопроснику ОЛА, Moskva 1967) a *Metodické pokyny pro sběratele materiálů podle Dotazníku SJA* (Методические указания собирателям материалов по Вопроснику ОЛА, Moskva 1968).

Vznikla také nutnost vypracovat jednotný systém nářeční transkripce. Po korekcích prvního návrhu transkripce z r. 1963 byla na zasedání v Moskvě v r. 1964 schválena její definitivní podoba. Byla otištěna v samostatné publikaci (*Фонетическая транскрипция для Общеславянского лингвистического атласа*, Moskva 1964), následně i v *Dotazníku SJA*.

Na zasedání Mezinárodní komise SJA při Mezinárodním komitétu slavistů, které se konalo na 6. mezinárodním slavistickém sjezdu ve Varšavě v r. 1973, členové komise konstatovali, že terénní výzkum ve všech lokalitách je ukončen a získaný nářeční materiál je možno dále zpracovávat a připravovat k publikování.

Zpracování

SJA vychází ve dvou řadách: lexikálně-slovotvorné a foneticko-gramatické. Jako metoda kartografického zobrazení nářeční situace bylo zvoleno zaznamenání jevů na mapě pomocí symbolů.

Svazky vycházejí v jednotlivých účastnických zemích SJA. Jsou jednotně koncipovány: po úvodní studii týkající se tématu zpracovávaného ve svazku je vždy uveden systém fonetické transkripce, legenda a soupis zkoumaných lokalit. Následuje mapová část. Soupis nářečního materiálu je představen na levé (sudé) straně svazku, na pravé (liché) straně se nachází symbolová mapa s legendou a krátkým komentářem. V některých svazcích jsou zařazeny i svodné mapy, příp. komentáře k nim. Materiál lexikálních svazků je představen v morfematické segmentaci, ve dle analytických map jsou obsaženy i svodné a motivační mapy.

Základní postup zpracování materiálu se dodnes v podstatě nezměnil. Plánovaný svazek se nejdříve přidělí národní komisi, která se ujme jeho redakce, a ostatní národní komise ji musí poslat ke každé položce zařazené do svazku soupis svého nářečního materiálu.

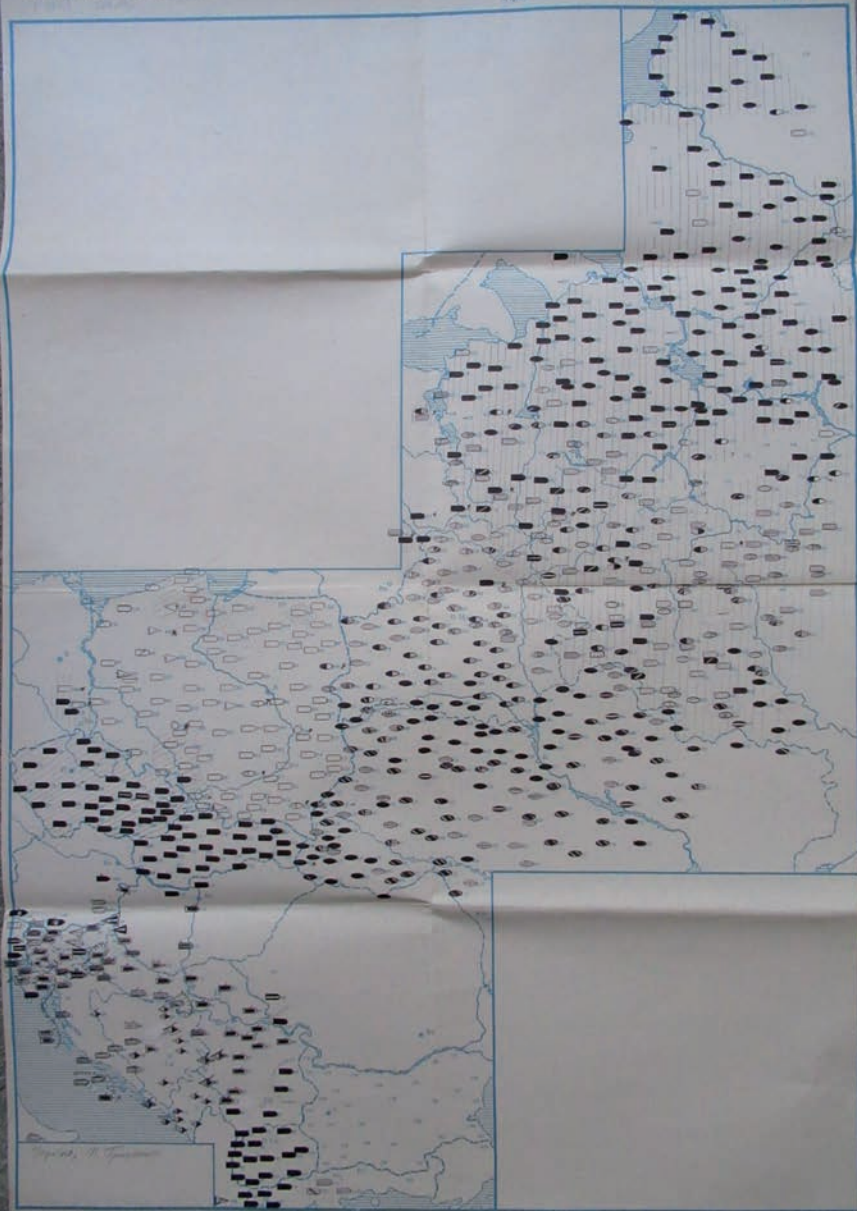
Situaci komplikuje skutečnost, že sesbírané materiály jsou majetkem zúčastněných vědecko-výzkumných institucí a bohužel nebyly jako celek publikovány ani pro pracovní potřeby pracovní skupiny SJA, což znamená, že neprošly souhrnnou kontrolou či interní redakcí příslušných vědeckých pracovišť. S jejich postupným přepisováním do elektronické podoby se začalo poměrně nedávno a část stále existuje pouze ve stavu, v jakém byla před lety uložena do archivů, tj. ve strojopisné, či dokonce rukopisné podobě.

Obálky s nářečními soupisy

Strojopisný nářeční soupis

Ručně vypracovaná mapa

Práci komplikují také neustálé korekce terénních údajů a zevšeobecňujících morfonologických zápisů, rozdíly v přístupu velkého množství autorů map a legend, někdy i fyzická ztráta nebo poškození originálního materiálu, který je potom potřeba pracně rekonstruovat nebo znovu vypracovat (např. v uplynulých letech se musel zopakovat terénní výzkum na území Bosny a Hercegoviny, protože původní záznamy byly zničeny během občanské války).

Redakce zkompletované soupisy pro jednotlivé položky rozdělí mezi autory, kteří podle nich vypracují mapy.

Úkolem národní komise, která má na starosti redakci konkrétního svazku, je úprava a sjednocení map jednotlivých autorů, případně elektronizace a dotvoření dříve vypracovaných papírových map za pomoci programu MapOLA (to v případě, že mapy byly vytvořeny v papírové podobě ještě před vznikem tohoto mapovacího programu), vytvoření zadaných map, seřazení map v rámci svazku a jejich systematizace, odstranění technických chyb a připravení celého materiálu do tisku. Svazek se postupně kompletuje a prochází mnohonásobným připomínkováním na pravidelných zasedáních.

Pravidelná pracovní zasedání

Mezinárodní komise pravidelně pořádá zasedání, kde se pracovní kolektiv soustřeďuje na řešení problémů vzniklých při zpracování materiálu. Jedacím jazykem je ruština. Do roku 1994 se setkání kolektivu konala dvakrát ročně. V současnosti se zasedání koná každý rok v jedné ze zemí zapojených do projektu. Po vlně politických a správních změn v devadesátých letech 20. století vypadá dnes kompletní

Zahájení pracovního zasedání v Krakově 2019

Práce ve foneticko-gramatické sekci

seznam účastníků projektu *SJA* takto: a) státy se západoslovanským obyvatelstvem: Německo, Polsko, Česko, Slovensko; b) státy s východoslovanským obyvatelstvem: Bělorusko, Ukrajina, Rusko; c) státy s jihoslovanským obyvatelstvem: Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Severní Makedonie a Bulharsko (do r. 1981 a po r. 2005).

Práce na zasedáních probíhá v sekcích, které mají přesně stanovené úlohy. V lexikálně-slovotvorné a foneticko-gramatické sekci se analyzují problémy svazků příslušné (lexikální nebo hláskoslovné) řady. Morfonologická podsektce má na starosti přípravu rekonstruovaných praslovanských podob kartografovaných jevů, na základě kterých lze porovnávat východiskové struktury především v lexikální sérii atlasu. Nejmladší je počítačová sekce (od r. 2000), zkoumající možnosti a postupy využití výpočetní techniky při pracích na atlase a zabezpečující potřebné softwarové prostředky.

Využití výpočetní techniky

Tento projekt samozřejmě původně vůbec nepočítal s počítačovou podporou a některé zaužívané pracovní postupy bylo proto třeba složitě přizpůsobovat možnostem výpočetní techniky. Strojopisné a rukopisné zpracování nářečního materiálu nahradila práce s textovými procesory (zejména MS Word), čímž vyvstala nutnost jednotného transkripčního fontu. Po otestování několika fontů (OLAtimes, Brane aj.) je dnes pro všechny transkripce v rámci projektu *SJA* závazný font ZRCola, vyvinutý slovinskou národní komisí ve vědecko-výzkumném centru v Lublani. Font je dle potřeby doplňován o chybějící znaky.

Potřeba diskutovat o možnostech a způsobech využití výpočetní techniky a přijímat s tím spojená rozhodnutí vedla v r. 2000 na zasedání v Strunjanu (ve Slovinsku) k ustavení Komise pro počítačové zpracování materiálů *SJA*, jejímž předsedou se stal a do r. 2017 byl P. Žigo, člen slovinské národní komise, od roku 2017 stojí v čele sekce P. Weiss, člen slovinské národní komise. Na stejném zasedání byla kolektivu *SJA* představena elektronická šablona mapy (autoři P. Weiss, C. Kenda-Jež) a v r. 2004 na zasedání v Bratislavě software na tvorbu map MapOLA, který s mapovou šablonou koresponduje (autoři S. Rehuš, P. Žigo).

Ukázka mapovacího programu MapOLA

1006 čem.atom - Microsoft Excel

Polozica znaka	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1	L1
Znak:												
Morfolog. interpretacija	iri	utu	etc	etc	9r9	ara	ire	ire	iry	ira	tri	tn
Posled zapuski v Na indeks	422	414-415	45	443	468	327	555	765	405	335	452	408
ot Na indeksa 16.6.16 14:13	482	421	93	701	471-472	330	738			351	521	
	504-505	427	156		481	334	114-116			525		462
	513	433	213-215		498	339-341	119-120			654		473-475
	518	447	223		515	343	123-124			678		490-491
	560	453	372		651	346-348	127			693		493
	718	494	375			354	134			714		495
	734	502	382			356-358	851			726-726a		500
	752		394			364	851			768		501
	754		416			367-368				769		507
	757		419			377				773		514
	763		436			384				778		524
	776-777		446			386-388				788		
	779		448			391				792-794		
	782		459-461			392				800-802		
	791		463			396-398				804		
	798		467			772				809-810		
	807		485							814		

1006 čem.atom - Microsoft Excel

№	Material:	Ф / Морфология	L ₁	L ₂	P ₁	P ₂	Экстра	Пункт	Нерешимые налож
237	—	—	—	—	—	—	—	Radbor // Radwor BRD. Kr. Bautzen // wokr. Budřin	
238	ro	—	—	—	—	—	—	Slawecin RP. woj. Szczecin. pow. Choszczno	
239	ro	—	—	—	—	—	—	Rabno RP. woj. Koszalin. pow. Świdwin	
240	ro	—	—	—	—	—	—	Gwiazdowo RP. woj. Koszalin. pow. Stawno	
241	ro ^{rov}	—	—	—	—	—	—	Wierzuchino RP. woj. Gdańsk. pow. Puck	
242	ro ^{rov}	—	—	—	—	—	—	Wielka Wieś RP. woj. Gdańsk. pow. Puck	
243	ro ^{ro}	—	—	—	—	—	—	Brežno RP. woj. Gdańsk. pow. Lębork	
244	ro	—	—	—	—	—	—	Mirachowo RP. woj. Gdańsk. pow. Kartuszy	
245	ro	—	—	—	—	—	—	Karsin RP. woj. Bydgoszcz. pow. Chojnice	
246	ro	—	—	—	—	—	—	Paczewo RP. woj. Gdańsk. pow. Starogard Gdański	
247	ro	—	—	—	—	—	—	Deszczno RP. woj. Zielona Góra. pow. Gorzów Wielkopolski	
248	—	—	—	—	—	—	—	Drawsko RP. woj. Poznań. pow. Czarnków	
249	—	—	—	—	—	—	—	Pozdróżna RP. woj. Koszalin. pow. Żelazów	
250	ro ^x	—	—	—	—	—	—	Krzywogoniec RP. woj. Bydgoszcz. pow. Tuchola	
251	ro	—	—	—	—	—	—	Trzcianno RP. woj. Gdańsk. pow. Sztum	
252	ro ^x	—	—	—	—	—	—	Wola Młynarska RP. woj. Olsztyn. pow. Pasłęk	
253	ro ^x	—	—	—	—	—	—	Garbno RP. woj. Olsztyn. pow. Kętrzyn	
254	ro ^x	—	—	—	—	—	—	Dąbrówka Wielkopolska RP. woj. Poznań. pow. Międzyrzecz	
255	ro ^x	—	—	—	—	—	—	Smolniki RP. woj. Bydgoszcz. pow. Szubin	
256	ro	—	—	—	—	—	—	Wabec RP. woj. Bydgoszcz. pow. Chełmno	
257	—	—	—	—	—	—	—	Zaganiec RP. woj. Zielona Góra. pow. Zagań	

Mezinárodní komise *SJA* odsouhlasila jejich závaznost a při přípravě nových svazků by je měly používat všechny redakce. Vývoj tohoto softwaru nelze považovat za definitivně ukončený. Zatím jako poslední vznikla v r. 2013 nová (v pořadí třetí) verze programu MapOLA, kterou si vynutilo ukončení technické podpory Windows XP společností Microsoft a přechod na novější operační systémy, s nimiž nebyla předchozí verze kompatibilní.

Současné problémy zpracování

Jako každý vědecko-výzkumný projekt také *SJA* od počátku provázely různorodé obtíže, jejichž řešení navíc komplikoval obrovský rozsah předmětu bádání a velké množství zúčastněných vědeckých pracovníků. Největším současným problémem všech národních komisí je elektronizace prací na atlase, zejména její sjednocení. Nejproblematičtější je používání nekompatibilního kartografického softwaru některými národními komisemi, dále při zpracování nářečního materiálu jednotlivými komisemi dochází například k záměně různých fontů nebo různých verzí jednoho fontu, což vede ke zbytečným technickým chybám a přináší potíže při redakčních pracích na svazku. Zmíněné a některé další problémy způsobily, že náplň práce redaktorů často překračuje původně předpokládaný rámec jejich povinností, čímž se vydání svazků může značně oddálit.

V současné době se pracuje na digitalizaci vydaných svazků a nářečního materiálu všech zúčastněných zemí. Již digitalizované svazky jsou zpřístupněny na oficiální webové stránce projektu *SJA* (<http://www.slavatlas.org/publications.html>). Bude zde uveřejněn i veškerý nářeční materiál, který se do unifikované elektronické podoby převádí od r. 2010, a to do šablony vypracované slovinskou národní komisí.

Při všech těchto pracích je nezbytné skutečné sjednocení pracovních postupů a softwarových nástrojů, jinak vzniká riziko, že elektronizace namísto urychlení přípravu nových svazků zpomalí.

Hotová práce

Atlasový soubor byl uveden publikací *Vstupiteľnyj vypusk: Obščije principy. Spravočnyje matěrialy* (Общеславянский лингвистический атлас. Вступительный выпуск: Общие принципы. Справочные материалы, Moskva 1978; 2., opravené a doplněné vydání Moskva 1994). Přináší základní informace o vzniku projektu, seznam a charakteristiku bodů sítě, transkripci a také základní teoretické principy *SJA*.

Zatím vyšlo celkem 17 svazků *SJA*, z toho 9 ve foneticko-gramatické a 8 v lexikálně-slovo tvorné sérii, mnoho dalších je v různém stadiu přípravy. Do budoucna je plánováno též vydávání svazků, v nichž budou interpretovány jevy z oblasti morfologie, syntaxe a sémantiky.

Vydané svazky foneticko-gramatické řady:

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 1. Рефлексы *ѣ. Српска академија наука и уметности, Београд 1988.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 2а. Рефлексы *е. Наука, Москва 1990.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 26. Рефлексы *р. Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 3. Рефлексы *ы; *ь; *ь; *ьl. Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa 1994.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4а. Рефлексы *ь, *ь. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2006.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4б. Рефлексы *ь, *ь. Вторичные гласные. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2003.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 5. Рефлексы *о. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Институт славяноведения, Москва 2008.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 6. Рефлексы *е. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Институт славяноведения, Москва 2011.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 9. Рефлексы *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt. Academia, Praha 2019.

Vydané svazky lexikálně-slovotvorné řady:

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 1. Животный мир. Наука, Москва 1988.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 2. Животноводство. Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa 2000.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 3. Растительный мир. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Мінск 2000.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 4. Сельское хозяйство. Братислава 2012.

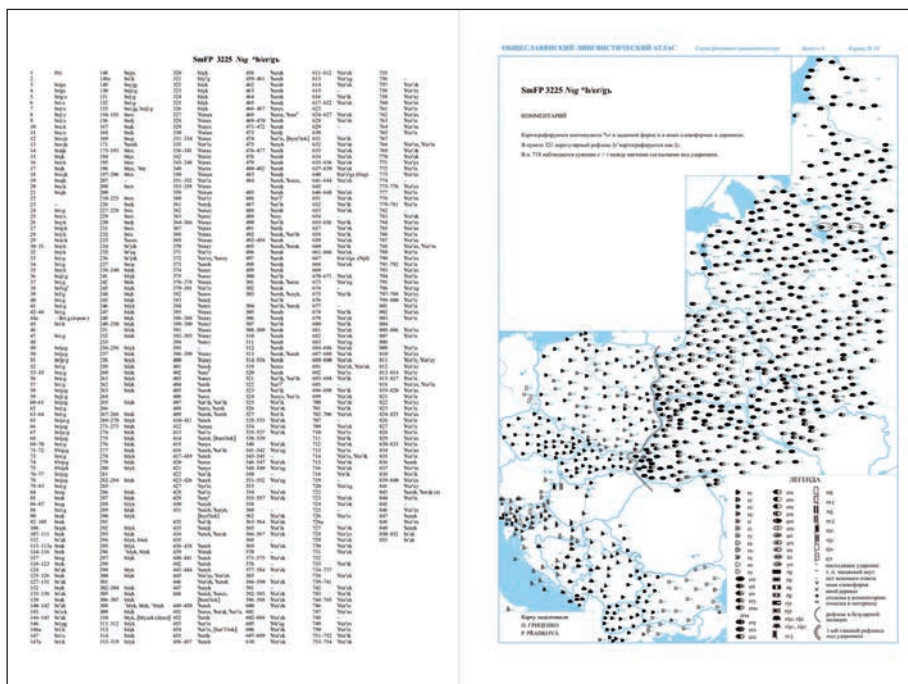
Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 6. Домашнее хозяйство и приготовление пищи. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Институт славяноведения, Москва 2007.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 8. Профессии и общественная жизнь. Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa 2003.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 9. Человек. Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2009.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 10. Народные обычаи. Нестор-История, Москва 2015.

Slovanský jazykový atlas usiluje o hlubší poznání jednak vztahů jednotlivých slovanských jazyků navzájem, jednak vazeb na jiné evropské jazyky a jejich dialekty. Sleduje difference slovanských jazyků jako celku, a to hlavně zobrazením praslovanského východiska v současné geografické distribuci. Pohled na slovanské teritorium však není ve svazcích vydaných do r. 2003 úplný, protože zde není představen materiál z bulharských dialektů; bulharští dialektologové v r. 1981 z mimojazykových důvodů z projektu odstoupili. Bulharsko se do projektu vrátilo až v r. 2005. Díky spolupráci bulharské a ruské národní komise byl bulharský nářeční materiál chybějící v již vydaných svazcích dodatečně publikován: v r. 2013 materiál pro lexikálně-slovotvornou řadu

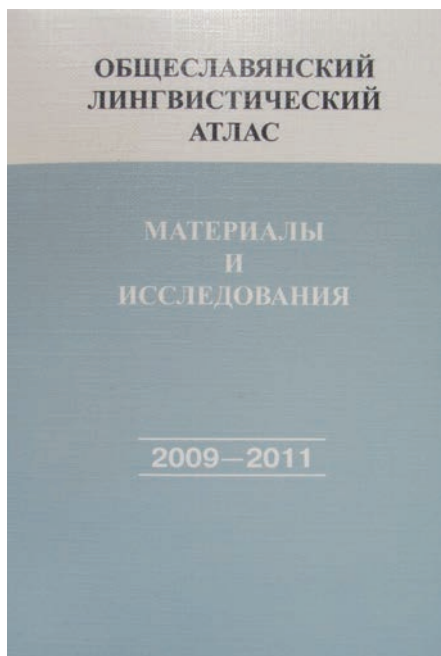
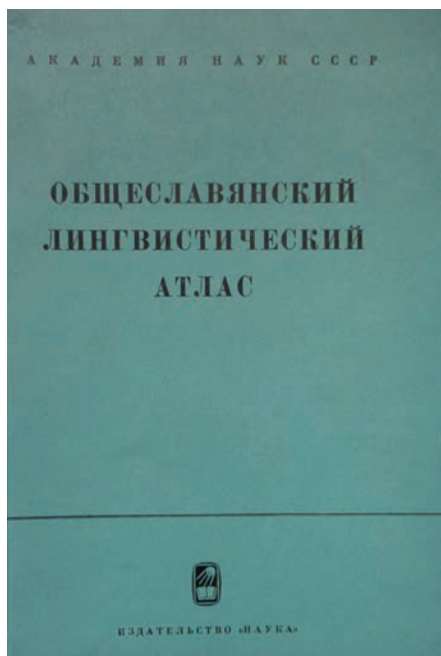

Dvoustrana s nářečním materiálem a jeho zobrazením na mapě v hláskoslovném svazku

(Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Болгарские материалы: т. 1. Животный мир; т. 2. Животноводство; т. 3. Растительный мир; т. 8. Профессии и общественная жизнь. Москва 2013), v r. 2015 materiál pro foneticko-gramatickou řadu (Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Болгарские материалы: Выпуск 1. Рефлексы *ѣ; Выпуск 2а. Рефлексы *ѣ; Выпуск 2б. Рефлексы *ѣ; Выпуск 3. Рефлексы *ы; *ѣ, *ы, *ѣ; Выпуск 4а. Рефлексы *ѣ, *ѣ; Выпуск 4б. Рефлексы *ѣ, *ѣ. Вторичные гласные. София 2015). Bohužel oba svazky přinášejí pouze materiálové indexy, mapy nebyly vypracovány.

Významným výstupem projektu je také série sborníků *Matěrialy i issledovanja* (Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования), které vycházejí v nepravidelných intervalech už od r. 1965. Zde jsou publikovány především stati týkající se SJA, teoretických či praktických otázek spjatých s prací na jeho svazcích, ale i všeobecně slovanské dialektologie a lingvistické geografie.

Nejnovejším přírůstkem do rodiny vydaných svazků foneticko-gramatické řady je 9. svazek *Reflexy *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt*, který v r. 2019 vydalo Nakladatelství Academia. Svazek vznikl pod českou redakcí, editorkami jsou členky české národní komise SJA Martina Ireinová a Petra Přadková, pracovnice dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR v Brně.

První svazek sborníku *Materyialy i issledovanija* a jeho pozdější podoba

Tento svazek je věnován vývoji praslovanských skupin **or*, **ol*, **er*, **el* v interkonsonantických (**tort*, **tolt*, **tert*, **telt*) a náslovných (**ort*, **olt*) pozicích slov v dialektch slovanských jazyků.

Zpracovávané téma metateze likvid je natolik složité, že bylo nutné zásadně přepracovat a výrazně rozšířit legendu užívanou ve všech hláskoslovných svazcích. K tvorbě map znázorňujících problematiku metatezí likvid jsou používány též nové mapové značky, které speciálně pro tento svazek vytvořila v programu FontCreator P. Přadková, a to v souladu s tzv. zobecňující legendou závaznou pro všechny svazky foneticko-gramatické série.

Svazek obsahuje celkem 79 map. Reflexy **tort* jsou představeny na 25 mapách, **tolt* na 18, **tert* na 16, **telt* na 9, **ort* na 9 a **olt* na 2 mapách. Mapy jsou opatřeny legendami a komentáři a doplněny soupisy nářečního materiálu.

V r. 2017 byl redakční kolektiv rozšířen, novými členy se stali Nikolaj Antropov z běloruské národní komise a Pavlo Gricenko z ukrajinské národní komise.

Na několika pracovních poradách v dialektologickém oddělení ÚJČ AV ČR v Brně se redakční kolektiv věnoval vypracování komentářů podle nové koncepce. V komentářích tohoto svazku se uvádějí pouze informace o nepravdivých změnách. Pravidelné a úzce regionální změny zde nejsou komentovány, ty jsou popsány již v úvodní studii, čímž nedochází k opakování stále stejných informací

Devátý svazek *Reflexy *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt*

Pracovní porada redakčního kolektivu 9. svazku *SJA* (zleva M. Ireinová, N. Antropov, P. Přadková, P. Gricenko)

v komentářích jednotlivých map. Tedy nejen obsáhlým souborem speciálních značek, ale právě i novým pojetím komentářů se tento svazek odlišuje od ostatních.

Význam *Slovanského jazykového atlasu*

Úlohou *Slovanského jazykového atlasu* je historickosrovnávací a synchronně-typologická interpretace nářečního materiálu. První metodou se potvrzují teorie o vzniku praslovanské jazykové jednoty a jejího postupného nářečního štěpení, které vyústilo ve vznik současných slovanských jazyků. V projektu *SJA* se pomocí získaného materiálu vymezuje původní areál obývaný slovanským etnikem (slovanská pravlast), v jednotlivých historických etapách se interpretují migrační vlny do různých geografických oblastí, jazykové kontakty Slovanů s nositeli neslovanských jazyků: s Germány, Balty, Kelty, Tráky, Iránci, Ugrofiny, Turky, Ilyry, Řeky a Římany. Intenzita vlivu těchto kontaktů se na mapách *SJA* odráží v různé míře. Využitím metody synchronně-typologické jsou prezentovány typologické rozdíly v jednotlivých rovinách geneticky příbuzných jazyků.

Smysl tak rozsáhlého projektu, jakým je *SJA*, tkví nejen v interpretaci jazykového materiálu všech nářečí slovanských jazyků. Syntetizující pohled na prostorové zpracování přirozených podob jazyka a komentář k těmto jevům nabývají interdisciplinární povahy, protože jsou svědectvím kontaktů kultur, jazyků a jejich vzájemného vlivu. *Slovanský jazykový atlas* se tak stává zdrojem poznatků nejen pro jazykovědu, ale i další obory, jako jsou například historie, kulturologie, etnologie.

Seznam zkoumaných lokalit v ČR

175. Újezd u Manětína. ČR, okr. Plzeň-sever.
176. Chrástany. ČR, okr. Litoměřice.
177. Světlá pod Ještědem. ČR, okr. Liberec.
178. Postřekov. ČR, okr. Domažlice.
179. Číčov. ČR, okr. Plzeň-jih.
180. Semice. ČR, okr. Nymburk.
181. Poniklá. ČR, okr. Semily.
182. Hvězda (p. Hlavňov). ČR, okr. Náchod.
183. Stachy. ČR, okr. Prachatice.
184. Borkovice. ČR, okr. Tábor.
185. Křečovice. ČR, okr. Benešov.
186. Rejčkov. ČR, okr. Havlíčkův Brod.
187. Jenišovice. ČR, okr. Chrudim.
188. Soběnov. ČR, okr. Český Krumlov.
189. Slavíkovice. ČR, okr. Třebíč.
190. Hodice. ČR, okr. Jihlava.
191. Hodov. ČR, okr. Třebíč.
192. Jámy. ČR, okr. Žďár nad Sázavou.
193. Lažany. ČR, okr. Blansko.
194. Roubanina. ČR, okr. Blansko.
195. Jedlí. ČR, okr. Šumperk.
196. Příkazy. ČR, okr. Olomouc.
197. Mokré Lazce. ČR, okr. Opava.
198. Plaveč. ČR, okr. Znojmo.
199. Bošovice. ČR, okr. Vyškov.
200. Polešovice. ČR, okr. Uherské Hradiště.
201. Záříčí. ČR, okr. Kroměříž.
202. Rybí. ČR, okr. Nový Jičín.
203. Janovice. ČR, okr. Frýdek-Místek.
204. Lanžhot. ČR, okr. Břeclav.
205. Újezd. ČR, okr. Zlín.
206. Halenkov. ČR, okr. Vsetín.
207. Horní Lomná. ČR, okr. Frýdek-Místek.

Projekty dialektologického oddělení

Český jazykový atlas (ČJA) v šesti svazcích zpřístupňuje výsledky rozsáhlého přímého výzkumu českých nářečí a běžné mluvy, provedeného pracovníky dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze a v Brně v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století. Atlas představuje vnitřní zeměpisné rozrůznění mluveného nespisovného jazyka na území Čech, Moravy a příslušné části Slezska, a to jak v rovině hláskoslovné a tvaroslovné, tak i slovotvorné, lexikální a syntaktické. Knižní podoba ČJA (Academia, 1992–2011) byla převedena do elektronické podoby; opravené a doplněné elektronické vydání (ČJA 1–5, *Dodatky*) ve formátu PDF je přístupné na adrese <http://cja.ujc.cas.cz/>. V současnosti se pracuje na vytvoření HTML verze; dosud byly veřejnosti zpřístupněny první až čtvrtý svazek ČJA (<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>).

Elektronický **Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku** (SPJMS; 2005–) zpracovává pomístní jména (názvy neobydlených, v krajině pevně fixovaných objektů; anoikonyma, mikrotoponyma) z území historické Moravy a české části Slezska shromážděná celonárodní sběrovou akcí v letech 1965–1986. Slovník analyzuje především názvy pozemků (pozemková jména), vodních toků (hydronyma), útvarů vertikálního členění zemského povrchu (oronyma), komunikací (hodonyma) a významných orientačních bodů a objektů (skály, osamělé kameny, stromy, boží muka, kapličky, křížky apod.). Do slovníku jsou zařazeny také názvy místních částí a některých ulic; mnohé z nich bývají pokračováním původního pomístního jména, jiné nesou názvy původních zaniklých obcí, osad a samot. První část slovníku (A–H) je ve zkušební verzi přístupná na adrese <http://spjms.ujc.cas.cz>.

Elektronický **Slovník nářečí českého jazyka** (SNČJ; 2011–) zpracovává celonárodní nářeční slovní zásobu včetně frazeologie z období posledních 150 let. Zachycuje svět českých, moravských a slezských nářečí, která v dnešní době už nenávratně mizí. Jádrem slovníku tvoří materiál z první poloviny 20. století. V současné době je zpřístupněno téměř 10 000 hesel začínajících písmeny A–Č (<http://sncj.ujc.cas.cz>). Jedná se o slovník nediferenční, relativně úplný. Elektronická verze SNČJ jednak umožňuje vyhledávat slovníková hesla (v hesláři) a nářeční varianty (v rejstříku), jednak nabízí informace o SNČJ jako celku: o historii jeho vzniku, o materiálových a teoretických východiscích, o charakteristice zpracovávané slovní zásoby.

Výše uvedené elektronické projekty jsou postupně interaktivně propojovány.

Nadnárodní atlasy jsou důkazem, že v areálové lingvistice lze překročit hranice jednotlivých národních jazyků. Patří k nim významné atlasy, na jejichž tvorbě mají velký podíl čeští dialektologové – již ukončený *Karpatský jazykový atlas* (*Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas*, 1987–2003) i stále probíhající multi-národní projekty *Evropský jazykový atlas* (*Atlas linguarum Europae*) a *Slovanský jazykový atlas* (*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*), jehož poslední svazek nedávno vydalo Nakladatelství Academia.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Jaroslav Pánek: **Český časopis historický**

Daniela Čadková: **Recepce antické kultury v databázích**

Filip Smolík: **Psychologický ústav**

V EDICI MIMO JINÉ VYŠLO:

Jaroslav Pánek: **Josef Janáček**

Lenka Kollerová, Anna Pospíšilová, Pavlína Janošová: **Šikanování na školách**

Milan Hlavačka, Vojtěch Kessler, David Smrček: **Databáze dějin všedního dne**

Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti
Slovanský jazykový atlas | Petra Přadková

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa. Technická redaktorka Ivana Říhová. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2020. Ediční číslo 12749. Tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemna.cz | www.academia.cz